

TANULMÁNYOK / ARTICLES

A közjavak térbelisége

Spatiality of the commons

GYURIS FERENC

GYURIS Ferenc: egyetemi tanársegéd, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Regionális Tudományi Tanszék, Budapest; gyurisf@gmail.com

KULCSSZAVAK: közjavak, tulajdonviszonyok, fenntarthatóság, kormányzás, lépték

ABSZTRAKT: Tanulmányom célja egy hazánkban eddig kevés érdeklődést kiváltó tudományos irányzat, a közjavak kutatásának bemutatása, különös tekintettel a társadalom térbeliségét vizsgáló diszciplínákkal való kapcsolódási lehetőségek azonosítására. A definíciós kérdéseket követően áttekintem a közjósággal kapcsolatos történelmi előzményeit és időben változó hangsúlyait. Külön foglalkozom a társadalmi közjavakkal, valamint azokkal az új kutatási eredményekkel, amelyek az irányzat alapvető koncepcionális kérdéseinek újraértelmezését tették szükségessé. A tudásközjavak példáján részletesen ismertetem a közjavak lehatárolásához, valamint normatív megítéléséhez és társadalmi konstruáltságához kapcsolódó elemzési nehézségeket.

A tanulmány második fele a közjavak térbeliségére összpontosít. Elsőként a közjavak földrajzi lehatárolásának dilemmáin, valamint léptékfüggésén keresztül azonosítom a közjavak térbeli kormányzása során fellépő nehézségeket. Ezután behatóan foglalkozom a városi közjavakkal. A közterek kérdését a közbiztonsági diskurzus, valamint a szimbolikus térfoglalás gondolatköre mentén tekintem át, a várostervezési vonatkozásokra is kitérve. A városi alapinfrastruktúra kapcsán pedig bemutatom a földrajzi tér különböző pontjain egyszerre jelentkező alul- és túlhasználat problémáját. Utóbbit regionális szinten is felvázolom az alapoktatás területi egyenlőtlenségein keresztül, míg a tudományos eredmények hozzáférési problémáira utalva rámutatok a társadalmi közjavak globális léptékű vizsgálatának relevanciájára.

Munkám kiemelt célja olyan új vizsgálati kérdések azonosítása a hazai tudományos kutatások számára, amelyek elemzése hozzájárulhat a közjavak térbeliségének pontosabb megértéséhez, a közjósággal kapcsolatos térelméleti megalapozásához, valamint a magyarországi területi kutatásokban a kurrens nemzetközi témák fokozódó átvételéhez és ezek eredményeinek gyakorlati hasznosításához.

Ferenc GYURIS: assistant lecturer, Department of Regional Science, Eötvös Loránd University, Budapest; gyurisf@gmail.com

KEYWORDS: commons, property relations, sustainability, governance, scale

ABSTRACT: *This paper aims at presenting commons research, an approach that has gained little academic attention in Hungary and its potential links with the disciplines dealing with the spatiality of society. After defining some key terms, an overview of the historical roots and improvement of commons research, and its changing emphasis resulting from alterations in its social, political, and economic context is presented. It is pointed out how related academic discourses, once dominated by views arguing for a unitary governance of the commons (by either the state or a single market actor), have tended currently towards supporting common forms of governance. Beyond referring to environmental phenomena, owing a central position in commons research from the very beginning, special attention is paid to social commons, and new research results that have necessitated a thorough reinterpretation of some main conceptual issues of the research tradition in this field. Using the example of the knowledge commons, the paper explains the analytical difficulties concerning the identification, demarcation, normative evaluation, and social constructedness of the commons. Some contradictions and challenges of an extreme privatisation of the commons as well as a radical “commoning” are also discussed. Thus, presenting as commons certain goods the common governance handles seems to conflict with the interests and views of the vast majority of society, even those not belonging to the elites.*

In the second part, the paper concentrates on the spatiality of the commons. First, the focus is on the spatial boundaries and scale-dependence of the commons in order to identify the main difficulties of spatial governance, including an inefficient or even harmful interplay of relevant regimes of regulation. The second focus is on urban commons. Public spaces are investigated following the public security discourse and the notion of symbolic occupation of space with reference to planning issues. Examining basic urban infrastructures such as public roads, schools, or healthcare institutions, the problem of simultaneous under- and overutilisation of a given resource at different locations in the geographical space is illustrated. The same issue is discussed for the regional scale focusing on the spatial inequalities of basic education, which we consider not as a commons per se, but as the complex of education as service, physical infrastructures, and legal and financial mechanisms aimed at enabling that certain sorts of knowledge indeed become a commons. To underline the relevance of investigating social commons at the global scale, we explain some problems of access to results of scientific work, embracing arguments for, and criticism about, promoting open access publication forums.

A main goal of this paper is to identify relevant new issues for academic research in Hungary, whose analysis can contribute to a better understanding of the spatiality of the commons, a more sophisticated grounding of spatial theory in commons research, and an intensifying adoption of state-of-the-art research topics as well as the practical utilisation of related results in spatial studies in Hungary.

Bevezetés

Svédország nemzeti bankja, a Sveriges Riksbank által 1968-ban alapított közgazdasági Nobel-émlékdíjat 2009-ben két amerikai kutatónak, Elinor Ostromnak és Oliver E. Williamsonnak ítelték oda. Mindketten a gazdasági kormányzás témakörét érintő tudományos munkásságukért részesültek a rangos elismerésben. Míg azonban Williamson a cégeken belül és azok között zajló tranzakciókat vizsgálta, Ostrom a tulajdonviszonyok tanulmányozása során tett olyan megállapításokat, amelyek alapvetően szembementek a kortárs közgazdasági gondolkodás „bevett” tételeivel. Az emlékdíjbizottság megfogalmazásában Ostrom „megkérdőjelezte a [közjavakat érintő] általános vélekedést annak bemutatásával, hogy a helyi tulajdon miként kezelhető si-

keresen a helyi közjavak révén, a központi hatóságok bármiféle szabályozása vagy magánosítás nélkül” (nobelprize.org).

A fenti eredmények elismerése az új évezred első évtizedének végén már túlmutatott a kitüntetett szembeni szimbolikus „főhajtáson”: egy viharos lendülettel kibontakozó tudományos irányzat, a közjavak kutatásának színre lépésére is reflektált. Az új multidiszciplináris irányzat, amelynek létrejöttében Elinor Ostrom döntő szerepet játszott, már 1989-ben létrehozta saját akadémiai szövetségét (eredetileg IASCP – The International Association for the Study of Common Property néven; ezt később – a „Common Property”-t a „Commons” kifejezésre cserélve – IASC-re módosították), 2007 óta pedig önálló nemzetközi folyóirattal rendelkezik (International Journal of the Commons). Tanulmányom célja a közjavak iránti új keletű, mégis rendkívül komoly tudományos érdeklődés okainak bemutatása, valamint az irányzat sajátos vizsgálati tárgyának, elméleti és módszertani arzenáljának áttekintése, értékelése a térbeliségre érzékeny társadalomtudományi diszciplínák szempontjából. Röviden azonosítani kívánom továbbá azokat a fő témaköröket és konkrét gyakorlati problémákat, amelyek tanulmányozásában – mind az akadémiai megismerés, mind a tervezői-döntéshozói gyakorlat szempontjából – fontos szerep hárulhat a közjavak földrajzi szempontú kutatására.

A közjavak meghatározása

A közjavak megismerésére irányuló kutatások sajátos vizsgálati tárgyukat arra a neoklasszikus gazdasági koncepcióra alapozva határozzák meg, amely a javakat használati joguk szerint kategorizálja. A csoportosítás alapját két szempont ké-

1. ábra: A javak csoportosítása használati joguk szerint
(szürke háttér jelöli a tágan értelmezett közjavakat)

*Classification of goods by consumption rivalry and consumers' excludability
(grey background marks the broadly defined common goods)*

		FOGYASZTÓ	
		Kizárható	Nem kizárható
FOGYASZTÁS	Rivalizáló	Magánjavak (private goods, Privatgüter) <i>Gépkocsi, kenyér stb.</i>	Közös javak (common pool resources/CPR, Allmende-Güter) <i>Közút</i>
	Nem rivalizáló	Klubjavak (club goods, Klubgüter/Zollgüter) <i>Kábeltévé</i>	Tiszta közjavak (public goods, reine öffentliche Güter) <i>Levegő, béke</i>

Forrás: Moss 2012 nyomán saját szerkesztés.

pezi: hogy adott jószág fogyasztása rivalizáló-e vagy sem (azaz adott fogyasztó fogyasztása korlátozza-e más fogyasztók fogyasztását), valamint hogy adott fogyasztók kizárhatók-e a jószág használatából. E lehetőségek kombinációi alapján a jószágok négy csoportba sorolhatók (1. ábra) (Moss 2012).

Magánjóságról (private good, Privatgut) beszélünk akkor, ha a jószág fogyasztása rivalizáló, és adott fogyasztók kizárhatók a használatából. Egyszerű példa erre egy vekni kenyér: ha több fogyasztó osztozik rajta, mindegyiknek kevesebb jut (egymás rovására valósul meg a használat), ugyanakkor aki a pékségben megveszi, magántulajdonként kezelheti, és eldöntheti, ki fogyaszthat a kenyérből, ki nem. *Közös jószágnak* (common pool resource, Allmendegut) hívjuk azt a jószágot, amelynek fogyasztása ugyan rivalizáló, de használatából nem (vagy csak tökéletlenül) zárhatók ki a fogyasztók. Tipikus esete ennek egy közút, amelyet – bizonyos közlekedési előírások betartása mellett – bárki használhat, ám ha sok a fogyasztó, a forgalom akadózni kezd, a közút használhatósága minden fogyasztó számára romlik.

Bizonyos esetekben a jószág fogyasztása nem versengő, a fogyasztók azonban kizárhatók a használatából. Ilyen *klubjóság* (club good, Klubgut vagy Zollgut) például a kábeltvé, amelynek a használatától eltiltható az, aki nem fizeti a szolgáltatás díját – ha viszont az illető példaszerűen fizeti a számláit, az ő fogyasztása se mennyiségi, se minőségi értelemben nem korlátozza másokét. Végezetül *tiszta közjóságról* (public good, rein öffentliches Gut) beszélünk akkor, ha a fogyasztás nem rivalizáló, és adott jószág használatából senki nem zárható ki. Ilyen például a levegő, vagy a nem anyagi javak közül a béke: attól, hogy valaki levegőt vesz, a többieknek is éppen elég marad; miközben valaki a békét élvezi, nem veszi el mások elől ugyanennek lehetőségét. Ugyanakkor a gyakorlatban aligha volna megoldható, hogy fogyasztókat „parancsszóra” kizárjanak a levegő használatából, ha pedig valakit „békétlenségbe” szorítanak, ott a béke mint jószág a többiek számára is automatikusan elvész. (Megjegyzendő, hogy mivel a gyakorlatban tökéletes rivalizálásról és kizárhatóságról, illetve ezek tökéletes ellentétéről is aligha beszélhetünk, a közjavakkal foglalkozó munkák jelentős része már nem a rivalizáló – nem rivalizáló fogyasztás, valamint a kizárható – nem kizárható fogyasztó fekete-fehér ellentétpárjával operál, hanem a „kevésbé” vagy „erősen” rivalizáló, illetve a „könnyű” és „nehéz” kizárhatóság finomabb kategóriáival. Erről lásd Ostrom, Ostrom 1977.)

A fenti négy kategória közül a *közjavak* kutatásának érdeklődése a magánjavakon kívül mindhárom kategóriára kiterjed. A közjavak (common goods vagy commons, Gemeinschaftsgüter) vagy *közjóság* elnevezés így módon a közös javak, a klubjavak és a tiszta közjavak átfogó nevének tekinthető (Moss 2012). (A közjóság tehát ebben az értelmezésben nem azonos sem a közös jószággal, sem a tiszta közjósággal, hanem azoknál átfogóbb kategória. Továbbá nem tévesztendő össze a *közjó* kifejezéssel, amely nem valamilyen jószágtípusra vonatkozik, hanem a közösség jólétének ideájára.)

Kutatástörténeti előzmények

A tulajdonnal és a tulajdonviszonyokkal, valamint a javakhoz való hozzáférés egyenlőtlenségeivel kapcsolatos kérdések évezredek óta előkelő helyen szerepelnek a „nyugati” filozófiai gondolkodásban (Gyuris 2014a), miközben a közjavak vizsgálatának tudományos igényű előzményei is jó kétszáz esztendőre vezethetők vissza. Különösen a közös javak problémaköre ragadta meg számos kutató figyelmét. Miként Dietz, Dolšák, Ostrom és Stern (2002) kiemeli, a népszerűsítő tudományos művei révén hírnevet szerzett brit Jane Marcet (1816) és a szintén brit közgazdász, William Forster Lloyd (1833) egyaránt rámutatott arra, hogy a közös javakhoz való szabad hozzáférés ezeknek az erőforrásoknak a túlzott használatához vezethet. Lloyd ennek okaként azt is megjelölte, hogy (megfelelő intézményi szabályozás híján) a túlfogyasztó számára a túlságosan erős használat jelenbéli hozadéka sokkal nagyobb, mint az erőforrás kizsigerelésének csak hosszú távon jelentkező, ráadásul a közösség valamennyi tagja között megoszló költségének rá eső része. A brit jogtörténész, Henry Sumner Maine (1871) ugyanakkor különböző európai és amerikai indián faluközösségek vizsgálatára támaszkodva azt hangsúlyozta, hogy a helyi közösségek a világ minden részén képesnek bizonyultak a településekhez közeli erdők és legelők közös jószágként való használatára, ezeknek az erőforrásoknak a tönkretétele nélkül.

A problémakör neoklasszikus gazdaságtani szemléletű elemzése a 20. század derekán vett lendületet. Gordon (1954) és Schaefer (1957) a halászat – és a tengeri halállomány mint közös jószág – esetére mutatta be, hogy megfelelő szabályozás híján a fogyasztás mind a távlatilag fenntartható, mind a maximális összhasszonnal kecsesgető érték felett marad. Ennek nyomán, valamint Scott (1955) témába vágó politikai gazdaságtani elemzése fényében az erőforrás-gazdaságtan képviselői körében általános vélekedéssé vált, hogy a közös javak kezelése hatékonyabban valósulhatna meg, ha több helyett egyetlen tulajdonos kezében összpontosulnának (Crutchfield 1964; Demsetz 1967).

A fenti dilemma különösen széles körű figyelmet kapott a tudományos életben, miután az amerikai biológus, Garrett Hardin (1968) az egyik legrangosabb nemzetközi természettudományos folyóirat, a *Science* lapjain értekezett „a közjavak tragédiájáról”, beemelve azt a kortárs természettudományi diskurzus fősodrába. Hardin konkrét példaként a közlegelők esetére hivatkozott, ahol minden egyes új állat teljes mértékben a gazdájának hajt hasznót, miközben a fokozódó legelőhasználat terhe az összes állattartó között oszlik szét. Épp ezért a saját hasznuk maximalizálásában érdekelt állattartók elkezdik növelni saját állományukat, ami távlatilag a mindnyájuk számára legrosszabb megoldáshoz, a legelő kizsigereléséhez vezet. Hardin arra az álláspontra helyezkedett, hogy a problémát csak unitáris tulajdonviszonyok kialakítása (a közös jószág privatizációja vagy állami tulajdonba vétele), és az erőforrás ennek megfelelő fizikai kisajátítása, illetve egységes használati szabályok kialakítása és betartatása rendezheti (a szerző ezt a vélekedését később még határozottabban megfogalmazta: Hardin, Baden 1977; Hardin 1978).

Hardin tanulmánya hamarosan széles körben elismert, sokat hivatkozott munkává vált – lényegi megállapításai Hankiss (1979) révén némi időbeli késéssel a magyar értelmiségi közgondolkodásba is bekerültek –, aminek a közreadó folyóirat rangján túl legalább három fontos oka volt. Egyrészt Hardinnak a korábbi szerzőktől eltérően sikerült egy rendkívül könnyen befogadható metaforával megragadnia a probléma lényegét (ennek jelentőségéről lásd Hess, Ostrom 2007a). Másrészt a szerző érvelése jól beleillett a kor főáramú neoklasszikus közgazdaságtani gondolkodásába, amely a *homo oeconomicus* koncepciója mentén az egyént alapvetően önző, saját (gazdasági) hasznának maximalizálására törekvő és ezt minden más szempont elé helyező racionális cselekvőként értelmezte (a megközelítés jellemzőiről és kritikájáról lásd Meusburger 1999; Zey 2001). Harmadrészt a cikk egy alapvető jelentőségű globális problémára reflektált, hiszen a 2. világháborút követő dinamikus globális gazdasági növekedés, illetve döntően az erőforrás-igényes fordista ágazatokra épült, egyre nyilvánvalóbbá tette a természeti közjavak hatékony kezelésének szükségességét, egyszersmind fokozta a kapcsolódó tudományos eredmények iránti érdeklődést.

Hardin tanulmányát ugyanakkor könnyű volt úgy értelmezni, hogy a világ jó úton jár a probléma megoldása felé: a kapitalista világban elsősorban a piaci szereplők, a szocialista blokkban pedig az állam szerepvállalása révén nyilvánvaló tendencia volt a közös jóságok egy-egy jól meghatározható tulajdonos „kezébe” kerülése. Bár időbeli lemaradással, de a kétpólusú globális világrendbe betagozódó egykori gyarmati területeken ugyanez a trend rajzolódott ki. Épp ezért Hardin sokat hivatkozott elemzése nem vezetett új, markáns közjóságtudományi irányzat kialakulásához, hiszen a cikket is életre hívó probléma – látványosan – közel állt a teljes megoldáshoz. Mi több: a koncepció alapfeltevéseinek tudományos „tetszetőssége”, valamint a piaci szféra és az állam „térnyerési” érdekeivel könnyen összhangba hozható mondanivalója révén anélkül vált általánosan elfogadott „tudományos törvénnyé”, hogy a következő években érdemi számú empirikus vizsgálat támasztotta volna alá az igazát (Feeny, Berkes, McCay, Acheson 1990).

A közös javak megítélése az 1980-as években aztán jelentős változáson ment keresztül. A zöld gondolat korábban megjelenő alapművei (pl. Meadows, Meadows, Randers, Behrens 1972), de különösen a globális olajárrobbanások, a fordii gazdaság válsága és a nyugati világban is sok helyütt drámai méreteket öltő környezetszennyezés tette nyilvánvalóvá sokak számára, hogy egy korlátlanul növekedni szándékozó világban az unitáris tulajdonviszonyok meglete önmagában nem képes elejét venni az erőforrások túlzott használatának. Ezek a hatások vezettek a közös javak kutatásának újbóli felélénküléséhez, amely az 1980-as évek derekától a kapcsolódó konferenciák, elemzések (ezek közül a legjelentősebbek: Feeny, Berkes, McCay, Acheson 1990; McCay, Acheson 1987) számának tendenciózus növekedését, majd az évtized végén a már említett multidiszciplináris szervezet, az IASCP létrehozását eredményezte (Laerhoven, Ostrom 2007). Az igazi tudományos mérföldkövet ugyanakkor Ostrom (1990) műve jelentette, amely

egységes szempontok (az Ostrom által intézményi gazdaságtani alapon kidolgozott ún. „intézményi elemzés és fejlesztés” – Institutional Analysis and Development, IAD – elemzési metódusa) mentén 86 esettanulmányt mutatott be a világ különböző részeiről (Svájctól a Fülöp-szigetekig) közös javak (pl. legelők, öntözőrendszerek, halászati területek) kezelési lehetőségeiről. Ezek tapasztalataira építve Ostrom arra az álláspontra helyezkedett, hogy a közös javak hatékony és fenntartható kezelése privatizáció és állami tulajdonba vétel nélkül, megosztott kormányzással (shared governance) is lehetséges. Egyben aláhúzta, hogy a pozitív nemzetközi példák mindegyike kielégít nyolc ún. kivitelezési elvet (design principle), amelyek így az erőforrás sikeres kezelésének kulcstényezőiként értelmezhetők (Ostrom 1990, 90–102.):

1. Világosak a hozzáférési határok (vagyis az, hogy kinek van hozzáférése a jószághoz).
2. A használati szabályok igazodnak a helyi igényekhez és feltételekhez.
3. Az érintett egyének részt tudnak venni a szabályok módosításában.
4. A közösség jogát, hogy alakítsa a saját szabályait, külső/felső hatóságok is elismerik.
5. Működő önmonitorozó rendszer áll fenn.
6. Fokozatos szankcionálás van érvényben.
7. A közösség tagjai hozzáférnek olcsó konfliktuskezelési mechanizmusokhoz.
8. Azon közös jószágoknál, amelyek valamilyen nagyobb rendszer részei, a kormányzási tevékenységek több szinten, egymásba ágyazva vannak megszervezve.

Habár Ostrom a fenti kezelési elveket a közös javakra vonatkozó empirikus eredményeiből vezette le, ezek az elvek a tiszta közjavak és a klubjavak kormányzása szempontjából is alapvető jelentőséggel bírnak. Érvényre juttatásuk ugyanis a tiszta közjavak kezelését is jóval hatékonyabbá, fenntarthatóbbá teszi, éppen úgy, mint a klubjavak szabályozását (Mayntz 2009). Lényegében Ostrom említett megállapításaitól számíthatjuk tehát azt a korszakot, amikor a közjavak kutatása túllép a szűken definiált közös javak kérdésén, és a tiszta közjavakra, valamint a klubjavakra is (végeredményben minden megosztott erőforrásra – Hess, Ostrom 2007a) kiterjed.

Új témakör: a társadalmi közjavak kérdése

Amint az előzőekben ismertetett példák is mutatják, a közjavak kutatása hagyományosan a természeti közjavakra összpontosított. Ebben az ezredfordulót követően sem történt alapvető változás, hiszen, amint Laerhoven és Ostrom (2007) bemutatta, a témába vágó tudományos publikációk java része még a 2000-es évek közepén is a környezettudományok berkein belül született, az öt legnépszerűbb kérdéskört pedig a halászat, az erdőgazdálkodás, az öntözés, a

vízgazdálkodás és az állattenyésztés jelentette. Mindezzel együtt az 1990-es évek óta fokozódó érdeklődés mutatkozik a gyakran „új közjavaknak” (Hess 2008) hívott társadalmi közjavak iránt, aminek a fő hajtóerejét kezdetben az internet gyors elterjedése, valamint a hozzá kapcsolódó újszerű hozzáférési, tulajdonjogi dilemmák tömeges megjelenése képezte (Hess, Ostrom 2007a). Százmilliók mindennapi életét befolyásoló tényezővé vált az (elektronikus) szellemi tulajdon hozzáférhetőségének és használati jogának kérdése (Hofmokr 2010; Stern, Dietz, Dolšak, Ostrom, Stonich 2002). Reflektorfénybe kerültek azok a „technológiafüggő közjavak” is (pl. az elektromágneses spektrum: Berge, Kranakis 2011; Henrich-Franke 2011; Wormbs 2011), amelyeket ugyan nem a társadalom hozott létre, de amelyek kezelésének kérdése az emberiség legújabb technikai vívmányaival párhuzamosan vált fontossá (lásd a rádió-, tévé- és mobilfrekvenciák „kiosztásának” komoly gazdasági, politikai érdekeket érintő problematikáját).

Az ezredfordulót követően – a neoliberális várospolitikai és városvezetési gyakorlatok világszintű terjedésére adott baloldali irányultságú reakcióként – újabb irányzat bontakozott ki a városi közjavak (urban commons) kutatása révén. A „közjavak visszaszerzését” (Harvey 2003; Klein 2001), illetve – Lefebvre (1968) kifejezéséhez visszanyúlva – „a városhoz való jog” érvényesítését (Harvey 2009) zászlajára tűző mozgalom elsősorban a városi (köz)terek, valamint az alapvető városi közszolgáltatások (pl. vízellátás, közoktatás) „bekerítése” (Lee, Webster 2006), részleges vagy teljes magánosítása ellen lép föl. A kapcsolódó munkák kezdettől fogva nyíltan céljuknak tekintik, hogy e károsnak ítélt privatizációs folyamat elemzésén túl a társadalmi ellenállás lehetőségeit is azonosítsák (Blomley 2008; Foster 2011; Harvey 2012).

A 2000-es évek közepétől komoly tudományos érdeklődés tapasztalható a tudás mint közjószág iránt is (Bollier, Helfrich 2012; Hess 2012; Hess, Ostrom 2007b). Ennek egyik oka az internet és általában az elektronikus kommunikáció – már említett – viharos térnyerése és technikai fejlődése, amely immár több milliárd ember mindennapi életére gyakorol jelentős hatást, miközben a rajta keresztül áramló információk hozzáférési és felhasználási jogainak kérdésköre mindmáig nagyon sok ponton tisztázatlan (Kuhlen 2010), miként ezt az online fájlmegosztás engedélyezése vagy betiltása körüli nemzetközi viták is mutatják (Faludi, Gyenge 2011). Különösen népszerű kutatási témává nőtte ki magát a szabad hozzáférésű internetes oldalak, valamint a nyílt forráskódú, ingyenes szoftverek kérdése (több témába vágó tanulmányt is közöl Bollier, Helfrich 2012; Hess, Ostrom 2007b).

Ezzel párhuzamosan a nemzetközi tudományos élet új tendenciái – a publikációs fórumok rohamos mennyiségi gyarapodása és erős hierarchizálódása, a rangos kiadók díjszabásának drámai emelkedése, a publikációs nyomás és a tudománymetriai „hajsza” fokozódása (Csaba, Szentés, Zalai 2014) – komoly lökést adtak azoknak a kutatásoknak, amelyek a tudományos eredmények kezelésének, hozzáférhetőségének, felhasználásának kérdéseire irányulnak (lásd pl.

Hess, Ostrom 2007b; Bollier, Helfrich 2012; valamint az International Journal of the Commons 2013. évi 2. számának tanulmányait). Számos kapcsolódó tanulmány mutat rá arra, hogy a tudományos eredmények túlságosan zárt kezelése hogyan gyakorolhat káros hatást az egész társadalomra, például az orvostudományi szabadalmak „túlburjánzása” révén, amely könnyen ellehetetleníti a gyógyászati újítások gyors és elérhető árú piaci bevezetését (Burk, Lemley 2009; Heller, Eisenberg 1998), s ezáltal milliókat foszt meg az egészséges élet lehetőségétől.

A tudásközjavak iránti érdeklődés fokozódásához az oktatási (főként a felsőoktatási) rendszer magánosítása, továbbá a tandíj kérdése körüli nemzetközi viták is hozzájárulnak, különösképpen a globális válság óta számos országban megerősödő gyakorlat hatására, amely az állami költségvetés helyzetének javulását nem ritkán – egyebek mellett – az állami oktatási kiadások lefaragásával próbálja elérni. Ez pedig, ahogy sok kutató rámutat, nem pusztán hatékonsági, de súlyos erkölcsi kérdéseket is felvet. Hess és Ostrom (2007a) egyenesen arra az álláspontra helyezkedik, hogy a tudásközjavak „kisajátítása” – amelyet Boyle (2003) történelmi léptékűnek vélt káros hatásai miatt az ipari forradalom Anglijának „első” bekerítési mozgalmára utalva „második bekerítésnek” nevez – az emberek kielégítő tájékoztatói lehetőségeit fenyegeti, ezzel a szabadság és a demokrácia felvilágosult eszméjét ássa alá.

A fenti problémák fényében az ezredforduló, különösen pedig a piac hatékonyságába és önszabályozó képességébe vetett hitet megrengető globális válság (Hardt, Negri 2009) kezdete óta egyre több szakirodalmi munka értekezik arról, hogy korunk egyik legsúlyosabb kihívását nem a túlságosan szabad hozzáférésű javak túlhasználata, hanem a nem eléggé szabad hozzáférésűek „alulhasználata” képezi. Épp ezért Heller (1998, 2008, 2012) nyomán, Hardin (1968) egykori tanulmányának címét tudatosan megfordítva széles körben használatossá vált „az antiközjavak tragédiája” (tragedy of the anticommons) kifejezés,¹ mind a természeti, mind a társadalmi közjavakra vonatkozóan. Vanneste, Van Hiel, Parisi, Depoorter (2006) még tovább lépve arról értekezik, hogy az antiközjavak problémája nem pusztán tragédiához, hanem egyenesen katasztrófához vezethet. Közben a közjavak körül Hardin nyomán kialakult, újólá sok bírálatot kapott diskurzust és hatásait Hess és Ostrom (2007b) „a közjavak tragikomédiájának” nevezi, Rose (1986) pedig – arra utalva, hogy a közjavak kezelése bizonyos esetekben hatékonyabb lehet, ha nem privatizálják őket – „a közjavak komédiájáról” ír.

Új koncepcionális kihívások: általánosságban és a tudásközjavak példáján

A közjavak iránti tudományos érdeklődés fokozódása mindeközben nemcsak a kutatási témák körének bővülésével, hanem számos elméleti kérdés újragondolásával is együtt járt. Maga az értelmezési keret is megkérdőjeleződött, amely az

1. ábrán bemutatott módon a fogyasztás rivalizáló vagy nem rivalizáló jellege, illetve a fogyasztó kizárhatósága alapján kategorizálja a javak különböző típusait. Miként a neoklasszikus gazdaságtani gondolkodás kritikusai rámutattak, e szempontok alapján a valóságban aligha nyílik lehetőség a javak kielégítő csoportosítására. Ennek egyik oka abban rejlik, hogy adott jószág a valóságban többféle formában lehet jelen, a különböző megjelenési formák tulajdonságai pedig gyakorta eltérőek. A víz például, ha a levegőben lévő vízpárára gondolunk, tiszta közjószágként tekinthető. Egy kis vízhozamú patak vize ugyanakkor leginkább közös jószágként, a vízvezetékrendszerben áramló víz pedig klubjószágként értelmezhető (Moss, Gudermann, Röhring 2009).

Másfelől egy jószág egyszerre többféle társadalmi funkciót betölthet, amelyek szempontjából eltérő jellemvonásokkal bírhat. Példának okáért a táj gazdasági (a mezőgazdasági termelés terepe), ökológiai (a különböző anyagok természetes körforgásának szabályozó közege) és társadalmi (pl. megnyugtató, kellemes látvány forrása) funkciókkal is rendelkezik. S miközben a táj mint termőterület kisajátítható, használatából (műveléséből) adott fogyasztók kizárhatók, kedvező rálátás esetén szép tájként továbbra is bárki számára – érdemi versengés nélkül – élvezhető marad (Moss, Gudermann, Röhring 2009; Röhring 2008).

Egy konkrét jószág megítélése, valamint a különböző jószágtípusok értelmezése ráadásul dinamikusan változó, térben és időben eltérő lehet, hiszen foucault-i nyelven szólva diskurzív folyamatok révén kialakuló és formálódó társadalmi konstrukciókról van szó (Bernhardt, Kilper 2009). Ilyen értelemben a közjavak összességére is kivetíthetjük Malkin és Wildavsky (1991, 372.) gondolatát, amely szerint „az a tiszta közjószág, amiről a köz úgy dönt, hogy tiszta közjószágként kezeli”.

A fenti felvetések relevanciája jól szemléltethető a tudásközjavak példáján. Egyfelől a kapcsolódó kutatások meglehetősen nagyvonalúan értelmezik a „tudás” kifejezést. Hess és Ostrom (2007a, 9.) például a definíciós probléma rövid fejtegetését követően azt a stratégiát választja, hogy „a tudásközjavak és információs közjavak kifejezést csereszabatosan használ[ja]”. Miként Meusburger (2009) kiemeli, ez a megközelítés komoly hagyományokkal rendelkezik több társadalomtudományi irányzatban (pl. a neoklasszikus közgazdaságtanban), azonban a kommunikációs folyamat számos alapvető jellemzőjét figyelmen kívül hagyja. Még ha adott információ gond nélkül el is jut a küldőtől a fogadóhoz, utóbbi oldalán csak akkor válhat tudássá, ha a fogadó hajlandó és képes befogadni, megérteni, jóváhagyni, feldolgozni, és szervesen beilleszteni meglévő tudáskészletébe. Meusburger példáját idézve, bizonyos új elméleti fizikai kutatási eredményt mint információt az egész Földön mindössze pár tucat kutató ért meg, akkor is, ha egyezményes nemzetközi „nyelven”, matematikai képletek formájában közlik és nyílt hozzáféréssű weboldalon teszik közzé. Ennek a néhány tudósra lesz csak lehetősége arra, hogy az új információból valóban új tudást merítsen.

Mindez a közjavak kezelése szempontjából is messzemenő következményekkel bír. Míg ugyanis az információ közjósággá válik, ha anyagi, technikai stb. korlátozás nélkül mindenki számára szabadon hozzáférhetővé teszük (ami tökéletesen valójában sohasem lehetséges), adott tudás csak akkor tekinthető közjóságnak, ha a létrejöttéhez szükséges információ szabad hozzáférhetősége mellett azon (pl. oktatási) intézmények és gyakorlatok is adottak, amelyek az információ potenciális fogadóit felvértezik az értelmezéshez szükséges képességekkel és hajlandósággal, nyitottsággal.

A tudásközjavakkal kapcsolatos munkák egy további problematikus vonása, hogy a tudást „úgy általában”, vagyis a tudás minden formáját közjóságnak tekintik. E mögött az a feltevés húzódik, hogy „az új tudás felfedezése közjóság” (Hess 2012, 15.), illetve hogy „a tudás és információ megosztása esetén az erőforrás általában nem rivalizáló” (Hess, Ostrom 2007a, 13.). Természetesen nem nehéz megértenünk és osztanunk azokat a véleményeket, amelyek a tudás bizonyos formáinak erőteljes magánosítása ellen lépnek föl egy olyan világban, ahol világcégek levédetik a fehér háttér előtti fotózást (Index 2014. május 9.) és – országonként eltérő sikerrel – megpróbálják szabadalmaztatni a lekerekített sarkú négyszög formát (Index 2012. november 8., 2013. január 17.),² miközben a szabványügyi szabályozás visszasságai miatt alapvető kutatási (pl. orvostudományi) eredmények nem juthatnak el időben a gyakorlati hasznosítás fázisába. Ugyanakkor ezzel együtt sem tekinthetünk el attól, hogy bizonyos tudásfélék soha, semelyik társadalomban nem minősültek közjóságnak.

Ennek egyik oka, hogy az innováció és az új tudás létrehozása rendkívül költséges és sok erőfeszítést igényel. Amennyiben pedig az új tudás automatikusan közjósággá válna, a hasznából mindenki egyformán részesedhetne, miközben létrehozásának költségei továbbra is teljes egészükben megalkotójára hárulnának. Ez mind az egyéneket, mind a gazdasági szervezeteket (pl. vállalatokat) ellenérdekelte tenné az innovációs tevékenység finanszírozásában. Ha azonban az innováció létrehozója számolhat azzal, hogy az új tudás – legalábbis egy ideig – az ő kizárólagos monopóliuma marad, és komoly bevételt termel, az innovációs tevékenység felgyorsul (Meusburger 1998; Schumpeter 1980). Miként arra North (1973) rámutat, jelentős részben ennek köszönhető, hogy a modern, részletesen szabályozott szabadalmi rendszert a riválisainál hamarabb bevezető Nagy-Britanniában bontakozott ki az egész kontinensen először az ipari forradalom.

A fenti gazdasági szempontokon kívül biztonsági megfontolások is húzóhatnak bizonyos információk zárt kezelése mögött, amelyek következtében értelemszerűen az információ nyomán megszerezhető új tudás sem válhat közjósággá. A gyógyászatban létfontosságú, ám vegyi és biológiai fegyverek előállításához is felhasználható mérgező szerek gyártási információit nem szokták szabad hozzáférésűvé tenni (ami a kapcsolódó tudás közjósággá válásához elengedhetetlen volna), miként a rendőrség sem szokta a nyomozati szakaszban a közvélemény tudomására hozni mindazt, amit egy körözés alatt álló bűnelkö-

vetőről tud.³ Az információk és tudásformák „kisajátítása” természetesen ebben az esetben sem „objektív törvényszerűség”, hanem szubjektív társadalmi döntés eredménye – de olyan döntésé, amelynek létjogosultságát vélhetően igen kevesen vitatják.

Összességében azt mondhatjuk tehát, hogy a társadalom sohasem kezel minden tudást közjósággként. Kétségtávolul létezik ugyanakkor az alaptudásnak egy bizonyos köre, amelyet igen. Ennek lehatárolása nem egyszerű, egy szegmense mégis viszonylag pontosan meghatározható: az a tudás, amelynek az oktatási rendszer általi átadását, illetve a diákok általi elsajátítását a társadalom a kötelező alapoktatás keretében minden érintettől elvárja. Természetesen ennek a tudáshalmaznak a határai is időről időre, helyről helyre változnak. A teljes körű formális alapoktatás megteremtésének – a politikai hatalom és a széles néptömegek részéről egyaránt jelentkező – igénye Európában is csak néhány évszázados múltra tekint vissza. A folyamat fő hajtóereje a Biblia rendszeres olvasását (nem csak a templomi szertartások keretében való megismerését) szorgalmazó reformáció, a nemzeti ideológia terjesztését létkérdésnek tekintő modern nemzetállamok kialakulása, valamint az ipari forradalom révén a képzett munkaerő iránt mutatkozó növekvő igény volt (Meusburger 1998; Schriewer, Nóvoa 2001), első konkrét eredményei pedig a 17. században kezdtek megmutatkozni (Leschinsky, Roeder 1976; Müller, Ringer, Simon 1987; Roeder 2001). Mivel a kötelező alapfokú oktatás megszervezésére mára Földünk nagy részén sor került, az ennek keretében átadni szándékozott tudás közjósággként történő vizsgálata éppúgy releváns kutatási témát jelenthet, mint azoknak a – formális oktatáson kívüli – társadalmi gyakorlatoknak (pl. a családon belüli nevelésnek) az elemzése, amelyek szintén fontos szerepet játszanak a közjóságnak számító (akár az emberek közötti kapcsolatokra, viselkedési normákra vonatkozó) tudásformák terjesztésében.

A közjavak térbeliségének elemzési lehetőségei

A közjavak iránti tudományos érdeklődés rohamos növekedése ellenére a témakör térbeli vonatkozásait érdemi módon hosszú ideig nem vizsgálták. A kapcsolódó elemzések a maguk tudományterületének kevéssé „térérzékeny” szemléletét követve a földrajzi teret sokáig legfeljebb tartályszerű képződményként értelmezték, amelyben egy adott esettanulmányt adott földrajzi helyen lokalizáltak (Moss 2012). A geográfia és más, markáns térbeli szemlélettel rendelkező diszciplínák ugyanakkor, ahogy arra Young (2001), majd kritikus hangon Giordano (2003) is rámutatott, sokáig nem mutattak érdeklődést a közjavak térbeliségének elméleti igényű elemzése iránt.⁴ Mindössze az elmúlt bő tíz esztendőben fogalmazódott meg a felismerés, hogy „a közjósággprobléma sok tekintetben alapvetően földrajzi természetű” (Giordano 2003, 365.).⁵

Geográfus szemmel nézve triviális, ám a témakör szempontjából alapvető relevanciával bíró földrajzi tényezőként utalhatok arra, hogy sok, közjósággként vizsgálható erőforrás folyamatosan változtatja a helyzetét a földrajzi térben. Ilyen értelemben beszélhetünk mindig egy irányba mozgó erőforrásokról (fugitive resources), amilyen egy folyó vize, valamint eltérő időben eltérő irányba mozgóakról (migratory resources), ahogy azt a vándorló madaraknál vagy halrajkónál megfigyelhetjük (Giordano 2003). Ennek a jelenségnek messzemenő következményei vannak a közjavak szabályozása terén, hiszen felveti annak lehetőségét, hogy adott erőforrás térbeli előfordulása és a vonatkozó szabályozás földrajzi hatóköre nem esik egybe (ezt az illeszkedési problémát a nemzetközi szakirodalom Young 2002 nyomán problems of fit néven említi). Elképzelhető tehát, hogy egy adott területen érvényes szabályozás pozitív vagy negatív következményei (pozitív vagy negatív externáliaként) egy másik térségben fognak lecsapódni, miként az is, hogy egy közjóságra különböző térségekben önmagukban koherens, ám eltérő célokat követő, s így egymással kevésbé kompatibilis szabályozások vonatkoznak, ami végeredményben mégiscsak aláássa a mozgó közjóság kielégítő kezelését. Releváns kutatási témaként vetődhet fel (a hazai tudományos munkákban is) a több országot érintő folyóvizek vízkivételi (pl. a Jordán folyó esete) vagy energetikai (pl. a bős–nagygyarosi vízlépcső) hasznosítása, szennyezése (pl. a Rába habzása ausztriai eredetű ipari szennyezés miatt) éppúgy, mint a tengervizeket sújtó szennyezés (így az olajtankerek és az olajfúrótornyok okozta károk, illetve a „nagy csendes-óceáni szemétsziget” – Dautel 2009), a szelek szárnyán országhatárokat átlépő légszennyező anyagok (ipari szennyezések vagy a határ magyar oldala felől Kelet-Ausztriában jelentkező parlagfűpollen-szennyezés – Makra 2008), sőt legújabban az adott térség fölött mesterséges beavatkozással kihullatott, más helyekre el nem jutó légköri nedvességtartalom kérdése (egy kínai példáról lásd BBC News, 2004. július 14.).

A közjóságok és szabályozásuk térbeli összhangjának kérdése földrajzilag lokalizált közjavak esetében is felmerül. Ostrom (1990) már említett megállapítása ugyanis – amely szerint egy erőforrás eredményes kezelésének egyik feltétele a hozzáférés határainak világos meghatározása –, nemcsak személyekre (az egyes felhasználók hozzáférésére) vonatkoztatva, hanem földrajzilag (a térbeli hozzáférésre) is értelmezhető. Itt azonban látványosan megmutatkoznak a feltétel gyakorlati érvényesítésének problémái, hiszen ha elmondható, hogy egy közjóság felhasználói körének pontos lehatárolása a gyakorlatban bonyolultabb, mint amit Ostrom koncepciója sugall (Blomley 2008), a térbeli lehatárolás esetében ez hatványozottan érvényes (Galaz, Hahn, Olsson, Folke, Svedin 2008). (Különösképpen problematikus a társadalmi határokhoz egyáltalán nem igazodó, országokon átívelő természeti közjavak, pl. a vándorló állatok, és a közjavakat fenyegető szennyezések – pl. légszennyezés – lehatárolása.) Ráadásul miként egy erőforrás egyszerre több funkcióval bírhat (ezt korábban a tájak példáján szemléltettem), úgy egy közjóság releváns térbeli „hatósugara” is a különböző funkciók szempontjából eltérő lehet (Gailing, Röhring 2008). (Egy tí

mint ökológiai rendszer, mint vízforrás, mint turisztikailag értékes esztétikus tájelem stb. különböző „határokkal” rendelkezik.)

A közjavak térbeliségének fontos aspektusát képezi a lépték kérdése is. Young (2002, 2008) ennek kapcsán rámutat, hogy az intézményi szabályozásnak ugyanazon a léptéken kell megvalósulnia, amelyen a közjóság található, ellenkező esetben a kezelés terén súlyos problémák (problems of scale) mutatkozhatnak. Ez nemcsak azt jelenti, hogy országos vagy nemzetközi intézmények aligha lehetnek alkalmasak a lokális közjavak kielégítő kezelésére, hanem azt is, hogy Ostrom intézményi elemzés és fejlesztés (IAD) módszertanának lokális példákon nyugvó megállapításai a közjavakkal való sikeres gazdálkodásról egy az egyben aligha „ve-títhetők föl” (scaling-up) magasabb léptékre komplex és nagy időtávot átfogó globális kérdések (az éghajlatváltozás, a légszennyezés, az óceánok túlhalászása stb.) eredménye megoldása végett (Gawel 2011; Harvey 2012). Hasonlóképpen fontos, hogy adott közjóság kezelésében érintett, különböző – pl. globális, országos és helyi – léptéken működő intézmények tevékenysége összhangban legyen, ellenkező esetben még a külön-külön működőképese, ám egymással nem harmonizáló szabályozások is kioltathatják egymást, sőt önmagukban veszélyt jelenthetnek a közjóságra (problems of interplay – Young 2002, 2008).

A városi közjavak problematikájára összpontosító kutatások arra is rámutatnak, hogy Ostrom intézményi elemzés és fejlesztés (IAD) módszerét alapvetően vidéki térségek közjóság-kezelési gyakorlatának elemzésére dolgozták ki, ami nem feltétlenül analóg egy urbánus közeg problémáival és lehetőségeivel (Blomley 2008). A nagy népességet koncentráló városi területeken ráadásul sokkal több és többféle értékrendet követő szereplő találkozik egy adott közjóság problémáival, akik révén számos eltérő vélekedés lehet egyidejűleg jelen a közjavakkal kapcsolatos normatív kérdésekben. A városi közjavak kutatása során így kiemelt figyelmet érdemel „a közjavak sokrétű” földrajza” (Blomley 2008, 320.).

A városi közjavak témaköre szorosan kapcsolódik számos, a városok térbeli jelenségeire összpontosító társadalomtudományi, főként település-földrajzi kutatási irányhoz. A két térrénum metszetében sok vitát kiváltó és erkölcsi szempontok látványos ütközését eredményező, ugyanakkor korunk városi folyamatait figyelembe véve igen aktuális kérdésként vetődik föl, hogy kiknek milyen tevékenységeket szabad folytatniuk a közterületeken, vagyis hol húzhatók meg a „közterületiség” (és így a köztér mint közjóság) határai. Ennek elemzésére izgalmas lehetőséget jelent – a hazai városokra vonatkozóan is jelentene – a „bűnözés általi kormányzás”⁷⁷ (Simon 2007) várospolitikai gyakorlatának tanulmányozása, beleértve a köztérek használatából kirekesztett lakosok és tevékenységek, a kirekesztést megvalósító és biztosító személyek és intézmények, valamint a kirekesztéssel szembeni ellenállási mozgalmak és ezek térbeliségének vizsgálatát (Belina 2013; Blomley 2010; Harvey 2012; Ivanics 2013; Wacquant 2013). A fentiekhez szorosan kapcsolódó kérdés, hogy mely szereplőknek milyen morális háttere, jogi és technikai lehetősége van a köztérek szimbolikus jelentéstartalmának formálására (pl. közterületnevek megtartása vagy megváltoztatása, emlékművek állítása, áthe-

lyezése vagy elbontása révén – Nikitscher 2014), és ezen keresztül a köztérhasználók (térbeli) identitásának és kollektív emlékezetének (Meusburger 2011) alakítására.

Ezeknek a kérdéseknek az elemzése során különösen fontos a közjavak már említett „sokrétű földrajza” iránti érzékenység annak figyelembevétele révén, hogy az érintett szereplők véleménye bizonyos esetekben aligha hozható összhangba egymással markáns, az önidentitás részleges feladásával fenyegető kompromisszumok nélkül olyan köztérkérdésekben, amelyek nem kellően gyors operatív megoldása minden érintett szempontjából hátrányos lehet. Egyes közterek közbiztonsági szabályozásának tisztázatlansága, a közösség szintjén vitatott megítélésű történelmi események és személyek közterek (közternevek, emlékművek) általi reprezentációja (vagy reprezentátlansága) különösen markánsan mutat rá arra, hogy a közjavak kérdése rendkívül erős politikai tartalommal⁸ rendelkezik. Ennek a technokrata szemléletű figyelmen kívül hagyása éppúgy elemi problémákhoz vezethet a közterek kezelésében, mint az egymással rivalizáló politikai tartalmak valamelyikének egyoldalú kiemelése. A mégoly „semlegesnek” szánt vagy beállított kezelési javaslatok és döntések ugyanis a kapcsolódó politikai diskurzusba bekerülve – talán akaratlanul, ám elkerülhetetlenül – maguk is kapnak bizonyos politikai töltetet, és ez határozhatja meg, hogy az érintett szereplők részéről milyen fogadtatásban részesülnek. Fontos, hogy ezzel a javaslattevő és a döntéshozó egyaránt számoljon, illetve ehhez alkalmazkodjon. Másfelől, ha a kapcsolódó politikai tartalmak figyelembevétele megtörténik, de szelektíven, akkor könnyen a magánjavakra jellemző (pl. ha egy köztér kezelésében kizárólag a városvezetés, egy befolyásos vállalat stb. szándéka érvényesül), illetve az „antiközjavak tragédiáját” idéző problémák állhatnak elő (pl. ha egy köztér kezelését, használatát egy-két szereplő is könnyedén blokkolni tudja – függetlenül attól, hogy a blokkoló fellépés a többi szereplő részéről mekkora támogatást élvez⁹).

A fentiek felhívják a figyelmet arra, hogy a közterek használatának kérdése a településtervezés szempontjából is rendkívüli relevanciával bír. Ha megfontolásra érdemesnek tartjuk Davy (2009, 294.) megállapítását, amely szerint „közös javak – térbeli közjavak – nélkül a városok használhatatlanok”, akkor joggal fogalmazódik meg annak igénye, hogy a kapcsolódó kutatások a közjavak aktuális kezelésének vizsgálatán és kritikáján túl a jelenleginél hatékonyabb és igazságosabb működtetés lehetőségeit is megpróbálják azonosítani. Ennek pedig elemi feltétele annak beható elemzése, hogy az érintett városi szereplők milyen funkciók betöltését várják el a közterektől, továbbá milyen jelentéstartalmakat kötnek azokhoz a jól csengő, ám sokféleképpen értelmezhető és sokszor lözungszerűen használt fogalmakhoz (pl. a „hatékonysághoz” és az „igazságossághoz”), amelyek gyakorta pusztán egyes szereplők önos érdekének „közérdekként”, szubjektív véleményük „objektív igazságként” való feltüntetését szolgálják.¹⁰ (Ezt a gyakorlatot a „racionalitás” kifejezés kapcsán részletesen elemzi Flyvbjerg 1998; a társadalmi és térbeli „egyenlőség”, valamint „igazságosság” hasonló vonatkozásait taglalja Gyuris 2014a.)

A közjavak térbeliségének vizsgálatára a városi közegben a köztereken kívül a hálózatszerű közszolgáltató intézmények elemzése is lehetőséget kínál. Ezek térbeli egyenlőtlenségei szemléletesen mutatják, hogy egy adott közjószág kapcsán gyakorta sem egyértelmű túlhasználatról, sem egyértelmű alulhasználatról nem beszélhetünk. A problémát e helyett gyakran a használat területi diszparitásai képezik, vagyis hogy a túl- és az alulhasználat a földrajzi tér különböző pontjain egyszerre jelentkezik – előbbi jellemzően az alacsonyabb, utóbbi a magasabb státuszú társadalmi csoportok lakó- és munkahelyén (Davy 2009; Moss 2012). Tipikus példája ennek a kátyús közutak esete. Miként arra Morrill (2001) rámutat, a kátyúk problémája a szegényebb városrészek közútjait általában erősebben, a gazdag negyedekét kevésbé sújtja, mivel az illetékes szervek utóbbi területeken nagyobb erőfeszítéseket tesznek az utak megfelelő karbantartására. (Amit – „a közjavak sokrétű földrajzára” példaként – a szegényebb lakosok mint egyenjogú állampolgárok és városlakók hajlamosak elfogadhatatlan igazságtalanságnak, a gazdagabbak pedig mint több adó befizetői a közösséghez való egyéni hozzájárulással arányos, így igazságos eljárásnak minősíteni.)

Hasonló kérdések fogalmazódnak meg az alapvető közjavakhoz való hozzáférést biztosító infrastrukturális elemek kapcsán, amelyek közül – döntően a 2008-as válság előtt globálisan megfigyelhető markáns magánosítási trendek révén – különösen az ivóvízellátás (Bakker 2003; Harvey 2009; Swyngedouw 2005, 2009) iránt mutatkozik nagy érdeklődés napjaink nemzetközi szakirodalmában. (Figyelembe véve a magyarországi helyi közművek mozgalmas történetét, a rendszerváltás utáni masszív privatizációs, valamint az elmúlt esztendőkből sok helyen megfigyelhető antiprivatizációs tendenciákat, a közművek kezelési dilemmáinak, a szolgáltatás árában és minőségében tapasztalható időbeli változásoknak és területi egyenlőtlenségeknek, valamint ezek hatalmi, gazdasági okainak a vizsgálata hazánkban is rendkívül aktuális tudományos vállalkozás volna.)

Bár a lendületes globális urbanizáció révén napjaink területi kutatásaiban jól kitapintható a „városok kora” (urban age) „mindenre kiterjedő metanarratívájának” (Brenner, Schmid 2014, 4.), egyúttal a városi kérdések elemzésének előtérbe kerülése, a közjavak térbeliségének vizsgálata nagyobb léptéken is rendkívül indokoltnak tűnik. Példának okáért a digitális és a tudásközjavakhoz való hozzáférés egyenlőtlenségeiben a regionális vagy a globális dimenzió mindmáig nem elhanyagolható (vö. Jakobi 2007 az információs társadalom tényezőinek területi egyenlőtlenségeiről).

Ezeken a léptékeken különösen jó lehetőség kínálkozik az alapvető közjavak hozzáférhetőségét biztosító társadalmi infrastruktúra vizsgálatára. A kapcsolódó kutatásokat természetesen megnehezíti ezeknek az infrastrukturális rendszereknek a sokrétűsége. Az alapoktatás például magában foglalja az oktatást mint szolgáltatást, a szükséges fizikai létesítmények (iskolaépületek, taneszközök, bútorok stb.) sokaságát, valamint a működéshez szükséges szervezeti

hátteret (döntően jogi és pénzügyi keretrendszer). Ahhoz, hogy az alapoktatás a vele szemben támasztott elvárásoknak megfelelően „működhessen”, a szolgáltatáshoz minden iskolaköteles korú gyermeknek mindenhol azonos minőségben hozzá kell férnie; kellő számú fizikai létesítményre van szükség, amelyek területi eloszlása megfelel az érintett korú népességének; és mindenkire kiterjedő szervezeti háttérnek kell léteznie, amely biztosítja az alapoktatásban való részvétel jogát és az ehhez szükséges pénzügyi forrásokat. Amennyiben ezek közül akár csak az egyik feltétel nem teljesül, az alapoktatás képtelen lesz funkciójának megfelelő betöltésére, az iskolai tananyagnak mint az alapítás egy meghatározott körének sikeres átadására, közjósággá tételére (Gyuris 2014b).

Az efféle infrastrukturális rendszerek komplexitása ellenére ugyanakkor a kapcsolódó kutatásokat nagyban segíti a regionális és országos szinten sokkal jobban rendelkezésre álló statisztikai adatszolgáltatás, valamint az a tény, hogy a közjavak kutatásának elméleti, koncepcionális keretrendszere és módszertani apparátusa (beleértve Ostrom intézményi elemzés és fejlesztés metódusát) képes érdemben hozzájárulni e rendszerek működési problémáinak megértéséhez és az orvoslási lehetőségek azonosításához (erre példaként lásd Gyuris 2014b). A konkrét témakör hazai vizsgálata szempontjából az is komoly előnyt jelent, hogy mind a geográfia (pl. Beluszky 2003; Hajdú 1993), mind a területi tervezés (pl. Nemes Nagy 1982, 1987), mind a neveléstudomány (pl. Forray 1990, 1995) berkein belül (főleg a szocializmus évtizedeire vonatkozóan) számos olyan empirikus munka keletkezett, amelynek az oktatási alapinfrastruktúra területi egyenlőtlenségeiről, az ezt alakító intézményi és hatalmi mechanizmusokról, valamint a társadalmi következményekről tett megállapításai rendkívül jól használhatóak a közjósággal kutatás során.

Bizonyos közjavak kezelésének problémái ennél is nagyobb léptéken, országok, országcsoportok közötti összehasonlásban vizsgálhatók. A szerzője által közkinccsé tenni kívánt tudományos eredmények közreadási, illetve elérhetőségi lehetőségeinek egyenlőtlenségei például országos szinten jelentkeznek a legerősebben. A profitorientált nemzetközi kiadók fizetős kiadványaiban megjelenő tanulmányokhoz, amelyek folyamatos követése elengedhetetlen a globális tudományos versenyben való helytálláshoz, a szegényebb (vagy a tudományos életre keveset áldozó) országok kutatói legális módon sok esetben egyszerűen nem férnek hozzá (Poynder 2006; Timár 2004). A fenti probléma orvoslásának szándékával az utóbbi években rohamosan terjedő szabad hozzáférésű (open access) publikációs fórumok esetén is főként országos összehasonlásban mutatkoznak gondok: a kiadói költségek fedezetét ugyanis – előfizetési díjak híján – itt (a nem open access folyóiratokéhoz képest általában jóval magasabb) közlési díjból fedezik, amelyet a beküldött kéziratok szerzőinek kell befizetniük anyaguk megjelentetéséhez (Doyle, Gass, Kennison 2004).¹¹ Míg tehát a gyengén finanszírozott nemzeti tudományos közösségek kutatói korábban mások anyagának megismerésétől, újabban egyre többször saját anyagaik közreadásának lehetőségétől esnek el köz-

vetlen anyagi okokból.¹² A tudományos eredmények kezelésének és hozzáféréseinek efféle térbeli egyenlőtlenségei is számba vehetők a hazai társadalom-földrajzi, területi kutatások potenciális vizsgálati témái között.

Összegzés

A közjavak évszázados tudománytörténeti előzményekkel rendelkező kutatása a hidegháborús időszakban vezetett azokra a nagy hatású eredményekre, amelyek a közösen kezelt javak létét komoly gazdasági és politikai problémák forrásának minősítették („a közjavak tragédiája”), és – a közgondolkodást máig befolyásoló módon – ezeknek a javaknak a privatizációja vagy államosítása mellett szálltak sákra. Az 1980-as évektől azonban a közjavak tudományos diskurzusa markáns fordulatot vett, mivel egyre több szerző empirikus példákra támaszkodva mutatott rá arra, hogy sok erőforrás közjóságként való kezelése bizonyos feltételek teljesülése esetén jelentős előnyökkel járhat a piaci vagy állami irányításhoz képest („a közjavak komédiája”, „az antiközjavak tragédiája”).

A korábban egyoldalú természeti érdeklődéssel jellemezhető közjóságkutatási irányzat figyelve az 1990-es évektől – főképpen az internet és az elektronikus kommunikáció térnyerése, valamint a neoliberais gazdasági filozófia negatív társadalmi következményeinek erősödése révén – egyre inkább kiterjed a társadalmi közjavak vizsgálatára is. Különösen komoly érdeklődés tapasztalható a tudásközjavak, valamint a városi közjavak (elsősorban a közterek és a közösségi infrastruktúra, pl. a vízellátás, az oktatási rendszer) iránt.

Az egyre szélesebb körű tematikus érdeklődés és az empirikus esettanulmányok rohamosan növekvő száma az utóbbi években a közjavak kutatásának koncepcionális alapvetéseit is új megvilágításba helyezte. Számos szerző mutatott rá arra, hogy a legtöbb erőforrás egyszerre több funkciót tölt be a társadalom szempontjából, és többféle formában van jelen a minket körülvevő világban, ami a közjóságkutatás hagyományos, neoklasszikus gazdaságtani alapokra épülő egzakt kategóriáinak pontosítását, bizonyos fokú újragondolását indokolja. Reflektorfénybe került a közjavak társadalmi konstruáltsága is, ami a témakör vizsgálata során szükségessé teszi a kapcsolódó normatív értékkategóriák, valamint ezek időben és térben dinamikusan változó természetének figyelembevételét. Konkrét példákon (ezek közül tanulmányomban a tudásközjavakét emeltem ki) keresztül feltárható továbbá, hogy a globális privatizációs tendenciák negatív hatásaira reflektáló – döntően baloldali – kritikák hajlamosak olyan erőforrások közjóságként való kezelése mellett is lándzsát törni, amelyek esetében ennek a szándéknak megítélésem szerint nem vagy nemcsak önös beruházói érdekek, de szélesebb körű konszenzuson alapuló (pl. morális vagy közbiztonsági) megfontolások is ellentmondani látszanak. Elemzési szempontból fontos továbbá különbséget tenni a közjavak (pl. bizonyos tudásfélék) és az ezek hozzáférhetővé tételében kulcsszerepet

játszó infrastruktúra (alapoktatás) között, amely utóbbi maga is komplex tényezőként (szolgáltatási tevékenységek, fizikai létesítmények és jogi, finanszírozási szabályozók együtteseként) értelmezhető.

Tanulmányomban kiemelt figyelmet szenteltem a közjavak térbeliségének, amely csak az előző évtizedben jelent meg a kapcsolódó kutatások látókörében. A vonatkozó szakirodalom eredményei alapján rámutattam, milyen kezelési problémák forrása lehet a közjavak térbeli lehatárolásának szükségzerű pontatlansága, a közjavak földrajzi helyzetének és a kapcsolódó szabályozás térbeli határainak egybe nem esése (főként a mozgó javaknál), valamint az erőforrások nem megfelelő léptéken történő kezelése. Ezeket a természeti és társadalmi értelemben egyaránt releváns szempontokat követően a városi közjavak – döntően a közterek – kérdésére összefoglalóan bemutattam az egyidejűleg jelen lévő, ám egymással kevésbé kompatibilis normatív álláspontok és politikai tartalmak kezelésének problematikáját, amely alapvető hatással van a funkcionális és a szimbolikus térhasználatra egyaránt. A földrajzi térben inkább hálózatosan és regionális léptéken szerveződő alapvető közösségi infrastruktúrák (ivóvízellátás, alapoktatás) példáján rámutattam arra, hogy a közjavak problémáját sok esetben nem az egyértelmű alul- vagy túlhasználat, hanem e két szélsőség egyidejű – a hozzáférés területi egyenlőtlenségeiben megnyilvánuló – földrajzi jelenléte képezi. A létrehozók által közkinccsé tenni kívánt tudásformák segítségével pedig azt illusztráltam, hogy a társadalmi közjavak térbeli kezelésének problémái nemcsak lokális vagy regionális léptékű, hanem országos léptékű összevetéseket is igényelnek.

A fentiek során törekedtem a közjavak térbeliségével kapcsolatos aktuális, jórészt magyarországi kutatási lehetőségek azonosítására, annak reményében, hogy ezek mentén hazánkban is lendületet vesz a közjavak térbeliségének kutatása, és eredményeivel segíti a közjavak körüli diskurzus jobb megértését, a közjavak tervezésének körültekintőbb megalapozását, és – a kelet-közép-európai, valamint a poszt-socialista közeg tapasztalataira építve – a nemzetközi elméleti koncepciók csiszolását.

Köszönetnyilvánítás

A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/1-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése országos program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

Jegyzetek

- 1 A magyar terminológiában a „magánlegelők tragédiája” (figyelemre méltó módon ezt a címet viseli a magyar Wikipédia kapcsolódó szócikke) és az „antiközlegelők tragédiája” (lásd pl. Hirshleifer, Glazer, Hirshleifer 2009) is használatos. Előbbi kifejezés némiképp félrevezető, mivel Heller a magánjavakat nem látja szükségszerűen problematikusnak, csak azokat a helyzeteket, ahol egy sok magántulajdonos között szétdarabolt erőforrás egészségének használatát az erőforrás egyetlen kis részének tulajdonosa is képes blokkolni. (Például amikor egy autópálya leendő nyomvonala mentén húzódó sok száz földterület egyikének tulajdonosa nem hajlandó eladni mégoly apró parcelláját, ami patthelyzethez, illetve az akár minden más érintett által kedvezőnek ítélt és támogatott nyomvonal kényszerű módosításához vezethet. Számos országban, köztük hazánkban is, az ehhez hasonló helyzetek kezelése érdekében létezik a kisajátítás jogi szabályozása. A probléma jogi és morális vonatkozásairól lásd Rose 1986.) Véleményem szerint az „antiközlegelő” sem problémamentes megoldás az „anticommons” kifejezés lefordítására, hiszen az angol eredetivel ellentétben a „közlegelőt” nem a közjavak részhalmazaként értelmezi, hanem a közjavak egészségének metaforájaként. Kétségtelen ugyanakkor, hogy ez a metaforikus értelmezés Hankiss (1979) már említett munkája nyomán „bevett” és következetes gyakorlatnak tekinthető a hazai szaknyelvben.
- 2 Az efféle abszurd szabadalmaztatási gyakorlatra a szakzsargonban egyre szélesebb körben használatos a „szabadalmi trollkodás” (patent trolling) kifejezés.
- 3 Arra, hogy bizonyos információk és tudásfélék közjóságszerű kezelése mennyire problematikus és erkölcsileg aggályos tud lenni, hétköznapi példaként gondolhatunk arra, ha valaki a vele bizalmasan megosztott információinkat, tudásunkat „közkinccsé teszi”.
- 4 A geográfia hagyományos kutatási témái között természetesen hosszú évtizedek óta szerepelnek a közjavak kutatásának népszerű vizsgálati tárgyai, például a természeti erőforrások (legelők, erdők, vízkészletek stb.). Ezeket azonban a földrajztudomány hagyományosan nem közjavaként tanulmányozta (Giordano 2003).
- 5 A geográfián túlmenően megjegyzendő, hogy a közjavak térbeliségének – némiképp más szempontú – vizsgálata a regionális gazdaságtanban is újlag kezdett jelentősen felértékelődni, elsősorban a területi tőke (Camagni 2008; Tóth 2010) kutatásának részeként.
- 6 A „sokrétűség” döntően a közjavak sokrétű megítélésére vonatkozik.
- 7 A kifejezés arra a gyakorlatra utal, amely bizonyos tevékenységek bűncselekménynek minősítésével, ennek folyamatos hangsúlyozásával, valamint a kapcsolódó büntetőjogi gyakorlat megszigorításával (lásd a zéró tolerancia elvét) igyekszik javítani a városi közbiztonságot – jellemzően oly módon, hogy jogalapot teremt és társadalmi támogatást szerez bizonyos tevékenységek és lakosok „kiseprésére” adott területekről.
- 8 Ez nem feltétlenül pártpolitikai tartalmat jelent, de sok esetben azt is jelenthet.
- 9 A kapcsolódó, zömmel baloldali orientációjú nemzetközi munkák gyakorta az általuk bírált gazdasági és politikai elit, valamint a vele szemben fellépő, alulról szerveződő mozgalmak (pl. a New York üzleti negyedében 2011-ben kibontakozó, a fokozódó társadalmi egyenlőtlenségek elleni tiltakozásként értelmezhető és tüntetéseket szervező Occupy Wall Street mozgalom – Harvey 2012) konfliktusán keresztül mutatnak rá a városi köztérek használatának problémáira. Ezzel párhuzamosan releváns kutatási kérdést jelenthet, hogy az alulról szerveződő protestmozgalmak térhasználatát mennyiben élvezik más társadalmi szereplők támogatását (vö. az Occupy-mozgalom „mi vagyunk a 99%” jelszavával – Sharlet 2011. november 24., illetve We Are The 99 Percent blog (é. n.) –, amely erősen vitatható módon azt sugallja, hogy az „1%”-nyi gazdasági eliten kívül a mozgalom a társadalom teljes fennmaradó részét reprezentálja).
- 10 A „köztér” összetett jelentéstartalmának és a hozzá kapcsolódó érték kategóriáknak a normatív kérdésekre nagy hangsúlyt fektető, gyakorlati (köztérfejlesztési) orientációjú, potenciálisan a közjóságtudományhoz is kapcsolható elemzésére példa a magyar szakirodalomban Vedrédi (2013) és Vedrédi, Boros (2012).
- 11 Fontos hangsúlyoznom, hogy Doyle, Gass és Kennison (2004) ezzel együtt az open access fórumok térnyerése mellett foglal állást, rámutatva, hogy a „szerzői költséget” megfelelő szabá-

lyozás esetén nem magának a szerzőnek kell állnia, hanem ehhez tudományos szervezetek, kormányzati vagy akár piaci háttérű ügynökségek biztosíthatják a szükséges forrást. Véleményem szerint azonban egy kutató aligha hunyhat szemet az efféle finanszírozási lehetőségek erőteljes földrajzi egyenlőtlenségei felett. Megfontolandó továbbá, hogy a Doyle és szerzőtársai által említetthez hasonló módon elvileg a nem open access fórumoknál is lehetséges volna az előfizetési költségek hatékony terítése és így – a kutató szempontjából – nyílt hozzáférés biztosítása, a valóságban ez mégsem valósul meg.

- 12 Eközben természetesen változatlanul fennálló probléma, hogy a neves tudományos fórumok döntő többségét a globális tudományos élet néhány centrumországának kutatói és intézményei kezelik, akiknek tartalmi, nyelvi, formai okokra hivatkozva továbbra is sokféle lehetőségük nyílik arra, hogy késleltessék vagy megakadályozzák a tudományos versenytársak bizonyos – akár élenjáró – eredményeinek közlését.

Irodalom

- Bakker, K. (2003): *An uncooperative commodity. Privatizing water in England and Wales*. Oxford University Press, Oxford
- BBC News (2004. július 14.): *China rain-making creates a storm*. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/3893671.stm>. (Letöltés: 2014. július 22.)
- Belina, B. (2013): Városi egyenlőtlenségek kormányzása a büntetőjog alkalmazásával: Bűnözés és térbeliség általi kormányzás. In: Jelinek Cs., Bodnár J., Czirfusz M., Gyimesi Z. (szerk.): *Kritikai városkutatók*. L'Harmattan, Budapest. 367–384.
- Beluszky P. (2003): *Magyarország településföldrajza*. Dialóg Campus, Budapest, Pécs
- Berge, E., Kranakis, E. (2011): Editorial: technology-dependent commons: the radio spectrum. *International Journal of the Commons*, 1., 86–91.
- Bernhardt, C., Kilper, H. (2009): Synthese III: Im Sinne des Gemeinwohls – zur Bedeutung raumwissenschaftlicher Gemeinschaftsgutanalysen. In: Bernhardt, C., Kilper, H., Moss, T. (Hrsg.): *Im Interesse des Gemeinwohls. Regionale Gemeinschaftsgüter in Geschichte, Politik und Planung*. Campus, Frankfurt am Main, New York, 371–383.
- Blomley, N. (2008): Enclosure, common right and the property of the poor. *Social Legal Studies*, 3., 311–331.
- Blomley, N. (2010): The right to pass freely: circulation, begging, and the bounded self. *Social Legal Studies*, 3., 331–350.
- Bollier, D., Helfrich, S. (eds.) (2012): *The wealth of the commons. A world beyond market & state*. Levellers Press, London. <http://wealthofthecommons.org/contents>. (Letöltés: 2014. július 27.)
- Boyle, J. (2003): The second enclosure movement and the construction of the public domain. *Law and Contemporary Problems*, 1., 33–74.
- Brenner, N., Schmid, C. (2014): The 'urban age' in question. *International Journal of Urban and Regional Research*, 3., 731–755.
- Burk, D. L., Lemley, M. A. (2009): *The patent crisis and how the courts can solve it*. The University of Chicago Press, Chicago
- Camagni, R. (2008): Regional competitiveness: towards a concept of territorial capital. In: Capello, R., Camagni, R., Chizzolini, B., Fratesi, U. (eds.): *Modelling regional scenarios for the enlarged Europe. European competitiveness and regional strategies*. Springer, Berlin, Heidelberg, 33–47.
- Crutchfield, J. (1964): The marine fisheries: a problem in international cooperation. *American Economic Review*, 3., 207–218.
- Csaba L., Szentés T., Zalai E. (2014): Tudományos-e a tudománymérés? Megjegyzések a tudomány-metria, az impaktfaktor és az MTMT használatához. *Magyar Tudomány*, 4., 442–466.
- Dautel, S. L. (2009): Transoceanic trash: international and United States strategies for the Great Pacific Garbage Patch. *Golden Gate University Environmental Law Journal*, 1., 181–208.

- Davy, B. (2009): Parzellen, Allmenden, Zwischenräume – Raumplanung durch Eigentumsgestaltung. In: Bernhardt, C., Kilper, H., Moss, T. (Hrsg.): *Im Interesse des Gemeinwohls. Regionale Gemeinschaftsgüter in Geschichte, Politik und Planung*. Campus, Frankfurt am Main, New York, 293–329.
- Demsetz, H. (1967): Toward a theory of property rights. *American Economic Review*, 2., 347–359.
- Dietz, T., Dolšák, N., Ostrom, E., Stern, P. C. (2002): The drama of the commons. In: National Research Council (ed.): *The drama of the commons*. The National Academies Press, Washington D. C., 1–36.
- Doyle, H., Gass, A., Kennison, R. (2004): Editorial. Who pays for open access? *PLoS Biology*, 2., 409–410.
- Faludi G., Gyenge A. (2011): A fájlmegeosztás – hazai és uniós jogi szemmel. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 6., 77–90.
- Feeny, D., Berkes, F., McCay, B. J., Acheson, J. M. (1990): The tragedy of the commons: twenty-two years later. *Human Ecology*, 1., 1–19.
- Flyvbjerg, B. (1998): *Rationality and power. Democracy in practice*. University of Chicago Press, Chicago
- Forray K. (1990): Visszaközetesítés? Aprófalvak harca az iskoláért. *A Falu*, 2–3., 5–14.
- Förrey K. (1995): Önkormányzatok és kisiskolák. *Educatio*, 1., 70–81.
- Foster, S. R. (2011): Collective action and the urban commons. *Notre Dame Law Review*, 1., 57–133.
- Gailing, L., Röhring, A. (2008): Institutionelle Aspekte der Kulturlandschaftsentwicklung. In: Fürst, D., Gailing, L., Pollermann, K., Röhring, A. (Hrsg.): *Kulturlandschaft als Handlungsraum. Institutionen und Governance im Umgang mit dem regionalen Gemeinschaftsgut Kulturlandschaft*. Dorothea Rohn, Dortmund, 49–69.
- Galaz, V., Hahn, T., Olsson, P., Folke, C., Svedin, U. (2008): The problem of fit between governance systems and environmental regimes. In: Young, O. R., Schroeder, H., King, L. A. (eds.): *Institutions and environmental change. Principal findings, applications, and research frontiers*. MIT Press, Cambridge, 147–182.
- Gawel, E. (2011): Die Allmendeklemme und die Rolle der Institutionen – oder: Wozu Märkte auch bei Tragödien taugen. *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 28–30., 27–33.
- Giordano, M. (2003): The geography of the commons: the role of space and place. *Annals of the Association of American Geographers*, 2., 365–375.
- Gordon, H. S. (1954): The economic theory of a common-property resource: the fishery. *Journal of Political Economy*, 2., 124–142.
- Gyuris F. (2014a): *The political discourse of spatial disparities. Geographical inequalities between science and propaganda*. Springer, Cham, Heidelberg, New York
- Gyuris F. (2014b): Basic education in Communist Hungary. A commons approach. *International Journal of the Commons*, 2., 531–553.
- Hajdú Z. (1993): Település- és településhálózat-fejlesztési politika Magyarországon az államszocializmus időszakában. In: Enyedi Gy. (szerk.): *Társadalmi-területi egyenlőtlenségek Magyarországon. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 39–56.*
- Hankiss E. (1979): *Társadalmi csapdák*. Magvető, Budapest
- Hardin, G. (1968): The tragedy of the commons. *Science*, 3859., 1243–1248.
- Hardin, G. (1978): Political requirements for preserving our common heritage. In: Brokaw, H. P. (ed.): *Wildlife and America*. Council on Environmental Quality, Washington D. C., 310–317.
- Hardin, G., Baden, J. (eds.) (1977): *Managing the commons*. Freeman, San Francisco
- Hardt, M., Negri, A. (2009): *Commonwealth*. Harvard University Press, Cambridge
- Harvey, D. (2003): *The new imperialism*. Oxford University Press, Oxford
- Harvey, D. (2009): A városhoz való jog. *Fordulat*, 7., 116–133.
- Harvey, D. (2012): *Rebel cities. From the right to the city to the urban revolution*. Verso, London, New York
- Heller, M. A. (1998): The tragedy of the anticommons: property in the transition from Marx to markets. *Harvard Law Review*, 3., 621–688.
- Heller, M. A. (2008): *Gridlock economy. How too much ownership wrecks markets, stops innovation, and costs lives*. Basic Books, New York
- Heller, M. A. (2012): The tragedy of the anticommons. In: Bollier, D., Helfrich, S. (eds.): *The wealth of the commons. A world beyond market & state*. Leveillers Press, London. <http://wealthofthecommons.org/essay/tragedy-anticommons>. (Letöltés: 2014. július 27.)

- Heller, M. A., Eisenberg, R. S. (1998): Can patents deter innovation? The anticommons in biomedical research. *Science*, 5364., 698–701.
- Henrich-Franke, C. (2011): Property rights on a Cold War battlefield: managing broadcasting transmissions through the Iron Curtain. *International Journal of the Commons*, 1., 110–129.
- Hess, C. (2008): *Mapping the new commons*. Az IASC „Governing Shared Resources: Connecting Local Experience to Global Challenges” c. 12. konferenciáján (University of Gloucestershire, Cheltenham, Egyesült Királyság) elhangzott előadás anyaga. <http://surface.syr.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1023&context=sul>. (Letöltés: 2014. július 10.)
- Hess, C. (2012): The unfolding of the knowledge commons. *St. Antony's International Review*, 1., 13–24.
- Hess, C., Ostrom, E. (2007a): Introduction: an overview of the knowledge commons. In: Hess, C., Ostrom, E. (eds.): *Understanding knowledge as a commons. From theory to practice*. MIT Press, London, 3–26.
- Hess, C., Ostrom, E. (eds.) (2007b): *Understanding knowledge as a commons. From theory to practice*. MIT Press, London
- Hirshleifer, J., Glazer, A., Hirshleifer, D. (2009): *Mikroökönómia. Árelmélet és alkalmazásai - döntések, piacok és információ*. Osiris, Budapest
- Hofmök, J. (2010): The Internet commons: towards an eclectic theoretical framework. *International Journal of the Commons*, 1., 226–250.
- Index (2012. november 8.): *Az Apple fíltalálta a kerek sarkú négyzóget*. http://index.hu/tech/2012/11/08/az_apple_foltalalta_a_kerek_sarku_negyszoget. (Letöltés: 2014. július 18.)
- Index (2013. január 17.): *Nem védheti le a kerek sarkú négyzóget az Apple*. http://index.hu/tech/2013/01/17/nem_vedheti_le_a_kerek_sarku_negyszoget_az_apple/. (Letöltés: 2014. július 18.)
- Index (2014. május 9.): *Az Amazon szabadalmi trollá változott*. http://index.hu/tech/2014/05/09/az_amazon_szabadalmaztatta_a_feher_hatter_elott_fotozast/. (Letöltés: 2014. július 18.)
- Ivanics Zs. (2013): Bevezetés: város és biztonság. In: Jelinek Cs., Bodnár J., Czirfusz M., Gyimesi Z. (szerk.): *Kritikai városkutatás*. L'Harmattan, Budapest, 335–344.
- Jakobi Á. (2007): *Az információs társadalom térbelisége*. ELTE Regionális Tudományi Tanszék, Budapest (Regionális Tudományi Tanulmányok; 13.)
- Klein, N. (2001): Reclaiming the commons. *New Left Review*, 9., 81–89.
- Kuhlen, R. (2010): Open Access – eine elektronischen Umgebungen angemessene Institutionalisierungsform für das Gemeingut „Wissen”. *Leviathan*, 3., 313–329.
- Laerhoven, F. v., Ostrom, E. (2007): Traditions and trends in the study of the commons. *International Journal of the Commons*, 1., 3–28.
- Lee, S., Webster, C. (2006): Enclosure of the urban commons. *Geojournal*, 1–2., 27–42.
- Lefebvre, H. (1968): *Le Droit à la ville*. Anthropos, Paris
- Leschinsky, A., Roeder, P. M. (1976): *Schule im historischen Prozeß. Zum Wechselverhältnis von institutioneller Erziehung und gesellschaftlicher Entwicklung*. Ernst Klett, Stuttgart
- Lloyd, W. F. (1833): *Two lectures on the checks to population*. Collingwood, Oxford
- Maine, H. S. (1871): *Village-communities in the East and West*. John Murray, London
- Makra L. (2008): A parlágfú Magyarországon. Meteorológiai és klimatikus összefüggések. *Természet Világa*, 11., 502–505.
- Malkin, J., Wildavsky, A. (1991): Why the traditional distinction between public and private goods should be abandoned. *Journal of Theoretical Politics*, 4., 355–378.
- Marcet, J. (1816): *Conversations on political economy: in which the elements of that science are familiarly explained*. Longman, Hurst, Rees, Orme and Brown, London
- Mayntz, R. (2009): Common goods and governance. In: Mayntz, R. (Hrsg.): *Über Governance. Institutionen und Prozesse politischer Regelung*. Campus, Frankfurt am Main, 65–78.
- McCay, B. J., Acheson, J. M. (eds.) (1987): *The question of the commons. The culture and ecology of communal resources*. The University of Arizona Press, Tucson
- Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J., Behrens, W. W. (1972): *The limits to growth*. Universe Books, New York
- Meusbürger, P. (1998): *Bildungsgeographie. Wissen und Ausbildung in der räumlichen Dimension*. Spektrum, Heidelberg, Berlin

- Meusburger, P. (1999): Subjekt – Organisation – Region. Fragen an die subjektzentrierte Handlungstheorie. In: Meusburger, P. (Hrsg.): *Handlungszentrierte Sozialgeographie: Benno Werlens Entwurf in kritischer Diskussion*. Franz Steiner, Stuttgart, 95–132.
- Meusburger, P. (2009): Spatial mobility of knowledge: a proposal for a more realistic communication model. *disP*, 177., 29–39.
- Meusburger, P. (2011): Knowledge, cultural memory, and politics. In: Meusburger, P., Heffernan, M., Wunder, E. (eds.): *Cultural memories. The geographical point of view*. Dordrecht, Springer, 51–69. (Knowledge and Space; 4.)
- Morrill, R. (2001): Spatial equity. In: Smelser, N. J., Baltes, P. B. (eds.): *International encyclopedia of the social & behavioral sciences*. Elsevier, Oxford, 14789–14792.
- Moss, T. (2012): Geographien von Gemeinschaftsgütern. Erklärungsansätze aus der neueren institutionen-, handlungs- und raumtheoretischer Forschung. *Geographische Zeitschrift*, 4., 208–227.
- Moss, T., Gudermann, R., Röhring, A. (2009): Zur Renaissance der Gemeinschaftsgut- und Gemeinwohlforschung. In: Bernhardt, C., Kilper, H., Moss, T. (Hrsg.): *Im Interesse des Gemeinwohls. Regionale Gemeinschaftsgüter in Geschichte, Politik und Planung*. Campus, Frankfurt am Main, New York, 31–49.
- Müller, D. K., Ringer, F., Simon, B. (eds.) (1987): *The rise of the modern education system. Structural change and social reproduction 1870-1920*. Oxford University Press, Cambridge, New York, Melbourne; Maison des Sciences de l'Homme, Paris
- Nemes Nagy J. (1982): Az iskolaközvetesítések hatása az aprófalvak népesség-fejlődésére. *Területi Statisztika*, 1–2., 104–109.
- Nemes Nagy J. (1987): *Regionális folyamatok a nyolcvanas évek első felében*. Országos Tervhivatal, Tervgazdasági Intézet, Budapest (Tervgazdasági Közlemények; 18.)
- Nikitscher, P. (2014): Tér, hatalom, szimbólumok: Hatalmi önreprezentáció és szimbolikus térfoglalás Budapesten a városegysítéstől napjainkig. In: Dúll A., Izsák É. (szerk.): *Tér-rétegek. Tanulmányok a XXI. század tér-fordulatairól*. L'Harmattan, Budapest, 77–102.
- Nobelprize.org (2014): *Elinor Ostrom – Facts*. Nobel Media AB. http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/2009/ostrom-facts.html. (Letöltés: 2014. július 7.)
- North, D. (1973): Innovation and diffusion of technology. In: Lane, F. C. (ed.): *Fourth International Conference of Economic History*. Mouton, Paris, 223–231.
- Ostrom, E. (1990): *Governing the commons. The evolution of institutions for collective action*. Cambridge University Press, Cambridge
- Ostrom, V., Ostrom, E. (1977): Public goods and public choices. In: Savas, E. S. (ed.): *Alternatives for delivering public services. Toward improved performance*. Westview Press, Boulder, 7–49.
- Poynder, R. (2006): Why India needs open access. *Open and Shut (blog)*, 2006. május 5. <http://poynder.blogspot.hu/2006/05/why-india-needs-open-access.html?m=1>. (Letöltés: 2014. július 27.)
- Roeder, P. M. (2001): Educational institutions, history of. In: Smelser, N. J., Baltes, P. B. (eds.): *International encyclopedia of the social & behavioral sciences*. Elsevier, Oxford, 4266–4272.
- Rose, C. (1986): The comedy of the commons: custom, commerce, and inherently public property. *The University of Chicago Law Review*, 3., 711–781.
- Röhring, A. (2008): Gemeinschaftsgut Kulturlandschaft – Dilemma und Chancen der Kulturlandschaftsentwicklung. In: Fürst, D., Gailing, L., Pollermann, K., Röhring, A. (Hrsg.): *Kulturlandschaft als Handlungsraum. Institutionen und Governance im Umgang mit dem regionalen Gemeinschaftsgut Kulturlandschaft*. Dorothea Rohn, Dortmund, 35–48.
- Schaefer, M. B. (1957): Some considerations of population dynamics and economics in relation to the management of commercial marine fisheries. *Journal of the Fisheries Research Board of Canada*, 5., 669–681.
- Schriewer, J., Nóvoa, A. (2001): Education, history of. In: Smelser, N. J., Baltes, P. B. (eds.): *International encyclopedia of the social & behavioral sciences*. Elsevier, Oxford, 4217–4223.
- Schumpeter, J. A. (1980): *A gazdasági fejlődés elmélete*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- Scott, A. (1955): The fishery: the objectives of sole ownership. *Journal of Political Economy*, 2., 116–124.
- Sharlet, J. (2011. november 24.): Inside Occupy Wall Street. *Rolling Stone Politics*. <http://www.rollingstone.com/politics/news/occupy-wall-street-welcome-to-the->

- occupation-20111110. (Letöltés: 2014. július 29.)
- Simon, J. (2007): *Governing through crime. How the war on crime transformed American democracy and created a culture of fear*. Oxford University Press, New York
- Stern, P. C., Dietz, T., Dolšák, N., Ostrom, E., Stonich, S. (2002): Knowledge and questions after 15 years of research. In: National Research Council (ed.): *The drama of the commons*. The National Academies Press, Washington D.C., 445–489.
- Swyngedouw, E. (2005): Dispossessing H₂O: the contested terrain of water privatization. *Capitalism, Nature, Socialism*, 1., 81–98.
- Swyngedouw, E. (2009): Troubled waters: the political economy of essential public services. In: Castro, J. E., Heller, L. (eds.): *Water and sanitation services: public policy and management*. Zed Books, London, 22–39.
- Timár J. (2004): More than ‘Anglo-American’, it is ‘Western’: hegemony in geography from a Hungarian perspective. *Geoforum*, 5., 533–538.
- Tóth B. I. (2010): Az immateriális és a területi tőke összefüggései. *Tér és Társadalom*, 1., 65–81.
- Vanneste, S., Van Hiel, A., Parisi, F., Depoorter, B. (2006): From „tragedy” to „disaster”: welfare effects of commons and anticcommons dilemmas. *International Law of Review and Economics*, 1., 104–122.
- Vedrési K. (2013): A köztérfejlesztés válaszútjai – A szegedi Szent István tér és a gyulai Kossuth tér példája. In: Józsa K., Nagy Gy., Dudás R. (szerk.): *Geográfus Doktoranduszok XIII. Országos Konferenciája*. SZTE TTIK Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék, Szeged, 1–20.
- Vedrési K., Boros L. (2012): Szegedi közösségi terek fejlesztései. *A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei*, 1., 208–222.
- Wacquant, L. (2013): A bizonytalanság szabályozása: Társadalmi polarizáció és a büntetés fokozódása. In: Jelinek Cs., Bodnár J., Czirfusz M., Gyimesi Z. (szerk.): *Kritikai városkutatás*. L’Harmattan, Budapest, 345–366.
- We Are The 99 Percent blog (é. n.): <http://wearethe99percent.tumblr.com/>. (Letöltés: 2014. július 29.)
- Wormbs, N. (2011): Technology-dependent commons: the example of frequency spectrum for broadcasting in Europe in the 1920s. *International Journal of the Commons*, 1., 92–109.
- Young, E. (2001): State intervention and abuse of the commons: fisheries development in Baja California Sur, Mexico. *Annals of the Association of American Geographers*, 2., 283–306.
- Young, O. R. (2002): *The institutional dimensions of environmental change. Fit, interplay, and scale*. MIT Press, Cambridge
- Young, O. R. (2008): Institutions and environmental change: the scientific legacy of a decade of IDGEC research. In: Young, O. R., Schroeder, H., King, L. A. (eds.): *Institutions and environmental change. Principal findings, applications, and research frontiers*. MIT Press, Cambridge, 3–45.
- Zey, M. (2001): Rational choice and organizational theory. In: Smelser, N. J., Baltes, P. B. (eds.): *International encyclopedia of the social & behavioral sciences*. Elsevier, Oxford, 12751–12755.